

ZAMYŠLENÍ NAD NĚKTERÝMI PROBLÉMY SOUČASNÉ LITERÁRNĚVĚDNÉ BOHEMISTIKY

DOBRAVA MOLĐANOVÁ

Představa mloka čtoucího na ostrovech Galapágos básně Boleslava Jablonského jistě před šedesáti lety rozesmála českého čtenáře Čapkovy *Války s mloky*. Zněla tehdy dost absurdně. Od té doby získala česká literatura ve světě své příznivce, na univerzitách nejrůznějších zemí se o ní přednáší, jak jsme byli v těchto dnech informováni a jak dobře víme často na opravdu vysoké úrovni, je překládána do mnoha jazyků. Náš přítel na ostrovech Galapágos se z tohoto hlediska dnes už jeví jen jako milé přehánění. Musím říci, že bych spíš byla šokována, kdybych někde u českého rybníka potkala někoho, kdo si čte básně Boleslava Jablonského, pokud by to nebyl někdo z kolegů bohemistů, protože jsem si zvykla, že pro většinu naší populace je klasická česká literatura, zejména starší, prostě haraburdím, něčím zbytečným a zastaralým, co snad nemá cenu ani připomínat. Dokonce takové názory občas vyslovují středoškolští učitelé češtináři.

Nazvala jsem svůj příspěvek Zamyšlení nad některými problémy současné literárněvědné bohemistiky, a neměla jsem na mysli vnitřní problémy našeho oboru, ale to, jak se prezentuje navenek, jak je přijímán, jakou má prestiž. Hned předem řeknu, že nevalnou, což se pozná podle zájmů mladých badatelů pracovat dál v oboru, podle zájmu studentů, kteří si volí studium bohemistiky (a mluvím o situaci na pedagogické fakultě) jako druhý obor přívažkem k anglistice, germanistice, historii... Možná, že mí kolegové z Karlovy univerzity mají lepší zkušenost, ale u nás, na severu Čech, to tak vypadá. Mé tvrzení podepřou i údaje o nákladech literárněvědné produkce, z níž širší pozornosti se těší příručky, které slouží studentům, ale odborná literatura se zdá nezajímavá, nepřístupná, příliš teoretická, než aby oslovila eventuálního zájemce. Výjimky, které potvrzují pravidlo, jistě jsou. Ale jsou to opravdu jen výjimky.

Je to dost podstatná změna, od obrození se naše literatura jako významný atribut národního života těšila značné úctě a na této popularitě se přižívovala i věda o literatuře. Zabývat se českou literaturou v Čechách bylo důstojné a respektované zaměstnání, patřilo k výbavě českého intelektuála, že se zajímal o výsledky literárněhistorického bádání. Dnes to tak ani zdaleka není, a dokonce si z toho děláme ctnost – viz výrok Pavla Janouška v Tvaru (1995, č. 12), který řekl, podle mne oprávněně, že "teoretizování kolem literatury nikoho nezajímá a týká se pár lidí, kteří si tak krásně na svém písečku plácají své bábovičky". Možná, že už za tenhle

výrok Janouškovi někdo vynadal, soudím však, že když odmyslíme jistou provokativnost, musíme mu dát za pravdu: i když se nám to třeba tolik jako jemu nelíbí. Je to situace paradoxní: česká literatura vstoupila do povědomí lidí, kteří se o literaturu zajímají v jiných zemích a přispěla k tomu literárněvědná práce našich vážených zahraničních kolegů. U nás jako by se odborné myšlení o literatuře, literárněvědné práce stavěly mezi čtenáře a literaturu jako něco, co brání plného prožitku četby, co zamlžuje a deformuje. Zdá se mi, že čtenáři nejsou příliš ochotni sledovat naše teorie a koncepce, že jsou k nim přinejmenším skeptičtí. Zdá se mi, že lidé české knížky čtou, ale nás jaksi nepotřebují k tomu, aby jejich čtení bylo kultivovanější, aby lépe porozuměli tomu, co čtou.

Co se stalo, že věda o literatuře ztratila kontakt s těmi, kdo mají literaturu rádi, s těmi, kteří čtou a hledají v knihách o něco víc než jen ukrácení dlouhé chvíle? Především se současné myšlení o literatuře vzdálilo od onoho životopisně obsahového pojetí, které čtenáři přinášelo informace o autorovi, o jeho životě a vykládalo dílo z jeho životního zážitku: ve chvíli, kdy na to věda o literatuře rezignovala (a udělali to vlastně už strukturalisté ve třicátých letech), ztratila přirozeně část čtenářů. Byl to ovšem krok důležitý, oddělil literární historii od literatury faktu a postavil ji na exaktnější základy.

Druhý důvod – který se mi zdá závažnější – je, že si lidé odvykli přijímat vážně literárněhistorické komentáře, protože v nich nacházeli příliš často účelová zkreslení a ideologické manipulace. Výklady o spisovatelích bojujících za to či ono se tak hodily k tomu, aby je – dodnes, bohužel občas ještě – papouškovali studenti, ale nezahřejí srdce milovníka literatury ani mu neposkytují klíč k důvěrnějšímu poznání literatury. Jak odlišit, co je pravda a co je zkreslené, když vedle sebe stojí na policích knihoven věci hodnověrné, seriózní a cenné a díla, která zavádějí, jsou matoucí. Ani jména autorů nejsou vždycky zárukou serióznosti a účelové nedeformovanosti. Vrstvy nejrůznějších výkladů a interpretací se postavily mezi čtenáře a českou literaturu, a vůbec se nedivím studentům, když nechtějí pracovat se sekundární literaturou, protože prostě nevědí, co si z ní vybrat, a raději začínají "na zelené louce", od textu, jako by byli první, kteří ho berou do ruky. Prorazit jejich obranu je velmi nesnadné.

Dalším důvodem je určitá atomizace literárněvědné práce. Vedle takových cenných a užitečných prací, které vyprodukovala literárněvědná bohemistika v posledních desetiletích, jako jsou literárněvědné encyklopedie, vznikají zajímavé speciální studie: příliš speciální pro čtenáře málo sečtělého a teoreticky nepřipraveného. Tyto studie vznikají vesměs v uzavřeném okruhu lidí a už předem skoro rezignují na to, že by pronikly mimo tento okruh. Ostatně tomu nahrává i způsob distribuce, způsob fungování knižního obchodu. Výrazně tu chybějí díla, která by byla prostředníky mezi

těmito specializovanými pracemi a "obyčejným zájemcem", která by z nich těžila a stavěla na nich jakousi syntézu, která by ukázala smysl dílčích a jednotlivých sdělení.

Proč tomu tak je, je na první pohled celkem jasné, jakmile o tom začneme přemýšlet, jeví se to složitější: Je to zajisté těch čtyřicet let nenormálního vývoje humanitních oborů u nás, čtyřicet let nadvlády ideologických koncepcí a politických zájmů nad potřebou vědeckého poznání, všelijakých názorových kotrmelců, ideologických tlaků a úhybných manévrů před nimi, ohledy na cenzuru a autocenzura a podobně. Nechci to analyzovat. Zdá se mi podstatnější hledat cesty, jak se tomuto stavu co nejrychleji a co nejradiálněji vzdát, zbavit se různých reziduí ideologických deformací.

Situace všeobecné skepse vůči různým společenským úlohám literatury, ztráta iluze, že spisovatel je tribun lidu, že literatura supluje politiku, je pro to vlastně velmi příznivá: konečně, možná poprvé od obrození, kdy literatura vědomě přijala úlohu suplovat některé funkce národní společnosti, máme možnost vidět literaturu jako literaturu, nic víc a nic míň, a podle toho s ní zacházet. Z toho vyplývá i úkol prezentovat českou literaturu, její "příběh", současnému českému člověku tak, aby neměl pocit, že je to příběh politických bojů nebo že se pohybuje v muzeu, ale tak, aby se ho dotkla a oslovila ho, abychom mu sdělili, že se ho něčím velmi podstatným týká, že ji potřebuje k tomu, aby se vyznal ve světě, do kterého se narodil, ve kterém žije. Je to pro nás svět, který nemá zbytněly národní akcent. Náš současný čtenář je zavalen knihami nejrůznějších proveniencí a příliš nerozlišuje, jestli kniha, která ho zaujala, je česká, nebo se jedná o překlad. Žije v jakési literární "globální vesnici". Zdá se mi, že je proto třeba si klást otázku, čím jsme přispěli ke kultuře této globální vesnice, jak se k nám promítly její velké problémy, a z toho odvodit, čím je naše literatura zajímavá a cenná právě v tomto kontextu. Nelze se vracet k představě uzavřeného systému našeho jazykového prostředí, k obhajobě naší literatury prostě proto, že je naše, ale je třeba položit si otázku, k čemu ji potřebuje dnešní člověk v dnešním světě. Naši přátelé ze světa na tuto otázku reagují vlastně každodenně, bohemista z Holandska, Francie, USA nebo ze slovanských zemí na ni automaticky odpovídá. Jejich odpovědi jsou pro nás určitým zrcadlem, měřítkem.